
ОСВІТА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

УДК 371.3

Валентина Варава

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Аналіз сучасної наукової та методичної літератури, українських та закордонних джерел інформації, дозволяє зробити висновок про відсутність єдиних підходів до визначення понять, пов'язаних з дистанційним навчанням. Поняття «відкрита освіта», «дистанційна освіта», «дистанційне навчання», «електронне навчання» (E-learning) та суміжні поняття: «відкрита освіта», «незалежна освіта», «кореспондентська освіта», «самостійна освіта», навчання з опорою на технічні засоби тощо, мають різні трактування.

Дистанційну освіту досліджувало багато вчених. У світі це Чарльз Ведемейер, Борьє Холмберг, Майкл Грехем Мур, Десмонд Кіган, Анрі Франц, Джон Баат та ін.

В Росії проблеми дистанційного навчання досліджували Б. С. Гершунський, М. П. Гурьянова, А. В. Густир, В. І. Жуков, В. В. Загвязинський, К. А. Зуєв, М. П. Карпенко, А. Ю. Курин, В. А. Нікітін, В. І. Овсянников, Є. С. Полат, В. І. Солдаткін, В. П. Тихомиров, В. М. Фірсов, Ю. Г. Фокин, А. В. Хуторський та ін. Кожен з них намагався дати визначення понять дистанційної освіти та описати структурні елементи системи дистанційного навчання.

В Україні питання дистанційної освіти досліджують В. Г. Биков, Ю. О. Жук, І. П. Підласий, С. М. Мигович, В. І. Олійник, О. В. Овчарук. Питання впровадження дистанційного навчання в освітню практику середньої школи загалом розглядається як педагогічна інновація, що є інструментом забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Метою цієї статті є дослідження понять дистанційної освіти та виокремлення актуальних підходів щодо визначення даних понять.

Поняття «дистанційне навчання», «дистанційна освіта» трактуються по-різному. Деякі вчені таку форму освіти називають «дистанційною освітою», інші – використовують термін «off-/on-line освіта» або ж «електронна освіта». В англійській мові термін «дистанційна освіта» теж вживається по-різному: distance education (дистанційна освіта), distance learning (дистанційне навчання), e-learning (електронне навчання), on-line learning (он-лайн навчання), virtual learning (віртуальне навчання), Internet-based learning (навчання, основане на інтернет-технологіях), open-learning (відкрите навчання), web-learning (веб-навчання) тощо.

Поняття «дистанційна освіта», визначене у 1993 році, визначає дистанційну освіту як «доступ до навчання, коли джерела інформації та студенти розділені в часі, або відстані, або і в часі, і відстані» [1].

Зараз найбільш визнаним є поняття «дистанційна освіта», яке

сформульоване М. Муром і визначає ДО як навчальний процес, в якому викладач та студенти знаходяться у різному просторовому вимірі, і цей вимір заповнюється використанням технологічних ресурсів [4].

Розглянемо історію виникнення дистанційних форм навчання як ключ до розуміння розвитку понятійного апарату дистанційної освіти.

Початком сучасної дистанційної освіти дослідники вважають так зване «навчання за допомогою листування» (corresponding learning) або більш звичне для нас заочне навчання, започатковане в Європі наприкінці XVIII – початку XIX століття. Студенти поштою отримували навчальні матеріали, переписувалися з викладачами, здавали іспити.

Зусиллями викладача французької мови Берлінського університету Ч. Тусена та члена Берлінського товариства сучасних мов Ланченштейдта в 1856 році в Берліні було створено інститут, заснований на заочній формі вивчення іноземних мов. Згодом подібну форму навчання почали використовувати інші вищі навчальні заклади: Іллінойський університет (США) (1874 р.), шотландський Університет Святого Андрія (1877 р.), Королівський університет Канади (1889 р.), Чиказький університет (США) (1891 р.), Вісконсинський університет (США) (1906 р.), Квінслендський університет (Австралія) (1911 р.).

Також приватні школи та заклади додаткової освіти почали використовувати систему заочної освіти на курсах підвищення кваліфікації та багатьох курсах підготовки до іспитів. Найвідоміші з них – Skerry's College в Единбурзі, який готував кандидатів до іспитів Цивільної служби, University Correspondence

College в Кембриджі – до іспитів на ступінь бакалавра, Diploma Correspondence College в Оксфорді – до вступних екзаменів в Оксфордський університет тощо.

У 1892 році в каталозі заочних курсів штату Вісконсин вперше було використано термін «дистанційне навчання».

У 1969 р. – створено перший Відкритий Університет (Open University) у Великобританії, який використовує методи дистанційного навчання. У XX столітті подібні навчальні заклади були створені у багатьох країнах світу: французький національний центр дистанційного навчання (CNED) (1939 р.), національний університет дистанційного навчання (UNED) в Іспанії (1972 р.), канадський відкритий університет (1972 р.), Шанхайський телевізійний університет (1972 р.), Голандський Відкритий університет (1985 р.), система публічного телебачення (PBS TV) в США (1989 р.).

В 90-х роках XX століття міністерство освіти Російської Федерації створило спеціальну робочу групу з розробки Концепції створення та розвитку єдиної системи дистанційної освіти. Ця Концепція стала початком впровадження дистанційної освіти в Росії. У 1997 році Міністерство освіти Росії запровадило проведення експерименту в області дистанційної освіти.

В Україні також було затверджено та введено в дію наказ Міністерства

освіти та науки від 21 січня 2004 року № 40 «Про затвердження «Положення про дистанційну освіту» [11]. Цей наказ дав поштовх науковій та науково-педагогічній спільноті досліджувати головні проблеми впровадження дистанційної освіти в Україні. В 2008 році «Положення по дистанційну освіту» було суттєво доопрацьоване та оновлене. 2.04.2013 вийшов Наказ МОН України № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» [12]. В ньому внесено численні поправки та більш чіткі визначення стосовно процесу впровадження дистанційної форми в навчальний процес.

Система дистанційної освіти використовує технічні засоби для навчання та викладання, тому стрімко розвивається разом з інформаційно-комп'ютерними технологіями. Наприклад, дякуючи впровадженню нових технологій розширюється доступність до освітніх ресурсів, а злиття телекомунікаційних та інформаційних технологій полегшує взаємодію між різними навчальними закладами, різними джерелами освітніх матеріалів, а також сприяє підтримці взаємодії викладача та учня, незалежно від відстані. Таким чином, дистанційна освіта набуває широкого поширення та розповсюджується на нові сфери та галузі знань.

Поняття «дистанційна освіта» (Distance education) розвивалось паралельно із розвитком технологій. Американські дослідники Moore M. G. та Thompson M. M. визначають ДО як передачу освітніх програм засобами таких технологій, як кабельне та супутникове телебачення, відео- та аудіозаписи, факси, модеми, проведення відеоконференцій для навчання поза навчальними закладами «відеоконференцій для обучения вне учебных заведений» [4]

Кіган (Keegan) у 1996 році визначив наступні характеристики дистанційної освіти:

1. Дистанційна освіта відрізняється від очної розподілом процесів викладання та навчання в часі та просторі.

2. Нормальне середовище навчання – це місце проживання (або роботи) людини, що, як правило, навчається самостійно. Однак це не виключає можливості періодичних очних зустрічей групи, що навчається для проведення спільних практичних занять або використання технічних засобів.

3. Індивідуальне навчання не є складовою системи дистанційної освіти поки воно не організовано навчальним закладом. Іншими словами, питаннями планування, розробки та подачі навчального матеріалу мають займатися тільки навчальні заклади. Створення спеціалізованих навчальних закладів дозволяє підвищити ефективність таких організаційних процедур, як управління та адміністрування.

4. Важлива відмінність дистанційної освіти – обов'язкове використання комунікаційних технологій для передачі знань та розв'язання адміністративних задач. Інформаційно-комп'ютерні технології використовуються для організації взаємодії між суб'єктами навчання та створення інформаційно-освітнього середовища.

5. Зв'язок між викладачем та учнем має бути двостороннім для забезпечення інтерактивності та діалогу.

6. Використання принципів індустріалізації в навчанні. Цей цікавий принцип розглядається у якості принципу технологічності у впровадженні дистанційної освіти [3].

Європейські вчені Verduin J. R. & Clark T. A розуміють під терміном «дистанційна освіта» «процес, коли викладачі та учні знаходяться на значній фізичній та технологічній відстані та спілкуються в освітніх цілях засобами різних видів зв'язку».

Поняття «дистанційна освіта» тісно пов'язане з поняттям «дистанційне навчання». Російська дослідниця Є. Полат розглядає дистанційне навчання як «нову специфічну форму, що використовує своєрідні засоби, методи, способи навчання, взаємодії вчителя та учнів, учнів між собою» [10]. Вона також зауважує, що дистанційне навчання має такий самий компонентний склад, що й будь-яка інша система навчання: мету, визначену соціальним замовленням; зміст, який зумовлено діючими програмами для конкретного типу навчального закладу; методи, організаційні форми, засоби навчання, зокрема ІКТ та Інтернет-технології. Є. Полат розглядає дистанційне навчання як єдину систему, якій притаманна єдність двох етапів: етапу проектування, тобто розробки компонентів (цілей, змісту, методів, організаційних форм та засобів) та етапу власне навчання, тобто взаємодії вчителя та учнів в спільній пізнавальній діяльності (Є. С. Полат «Концепція дистанционного обучения, 1998–2006»). Провідна російська дослідниця акцентує увагу на тому, що в дистанційній освіті, як і в будь-якій іншій освітній системі, відбувається взаємодія вчителя та учнів між собою в межах прийнятої концепції навчання, але реалізується ця взаємодія, як і уся пізнавальна діяльність учнів загалом, специфічними засобами Інтернет-технологій або інших інтерактивних технологій [18].

Деякі вчені (В. Овсянніков, В. Утенков, О. Олександров та ін.) безпосередньо пов'язують дистанційне навчання з традиційним заочним навчанням та характеризують його як «сучасну форму заочного навчання на основі нових інформаційних технологій».

О. О. Андреев та В. І. Солдаткін визначають дистанційне навчання як цілеспрямований, організований процес інтерактивної взаємодії тих, хто навчає та тих, хто навчається, між собою та із засобами навчання, інваріантний до їх розташування в просторі та часі, та який реалізується в специфічній дидактичній системі. Тобто, дистанційне навчання – це навчання на відстані, коли викладач та учень розділені просторово, коли усі або більша частина навчального процесу здійснюється з використанням інформаційних та комунікативних технологій [8].

М. А. Лукашенко (Росія) розглядає дистанційне навчання як універсальну, інтегральну, гуманістичну та адаптивну по суті форму навчання, яка створює умови навчання для тих, хто навчається, щодо вільного вибору складу та рівня досягнення навчальних дисциплін, викладачів, закладів освіти тощо. Вчений зазначає, що ДН – це також і технологія, що ґрунтується на принципах відкритої освіти, яка використовує комп'ютерні

навчальні програми та створює інформаційне освітнє середовище, насичене навчальними матеріалами та тематичним спілкуванням [14].

Американська Асоціація дистанційного навчання (The United States Distance Learning Association – USDLA) об'єднала найбільш компетентних спеціалістів в даній галузі. Наведемо визначення поняття «дистанційне навчання», прийняте фахівцями USDLA. Під дистанційним навчанням вони розуміють процес навчання, в якому вчитель та учень географічно розділені та і тому спираються на електронні засоби та друковані посібники для організації навчального процесу. Дистанційне навчання включає дистанційне викладання (діяльність вчителя у навчальному процесі) та дистанційне учіння (пізнавальну діяльність учня). При цьому виокремлюються головні фактори, які визначають дистанційну форму навчання:

- розділення вчителя та учнів дистанцією, принаймні більшу частину навчального процесу;
- використання навчальних засобів, здатних об'єднати зусилля вчителя та учнів та забезпечити засвоєння навчального матеріалу;
- забезпечення інтерактивності між вчителем та учнями, між адміністрацією навчального курсу та учнями;
- пріоритет самоконтролю над контролем з боку вчителя [7].

Дуже важливим є розуміння відмінності між поняттями «дистанційна освіта» та «дистанційне навчання» через розуміння відмінності між поняттями «освіта» та «навчання». «Енциклопедія освіти» дає таке визначення поняттю «освіта»: «Освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь та навичок або щодо їх вдосконалення. Процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь та навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [13]. Тобто, освіту можна розглядати, і як систему, і як процес, і як результат.

«Навчання – це організована, двостороння діяльність, спрямована на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці; цілеспрямований процес передачі і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини» [9].

І. П. Підласий вважає, що навчання – спеціально організований, цілеспрямований і контрольований процес взаємодії вчителів та учнів, результатом якого є засвоєння знань, умінь та навичок, формування світогляду, розвиток інтелектуальних сил, обдарувань та можливостей учнів відповідно поставлених цілей [17].

«Освіта – складова та одночасно продукт соціалізації. Наріжним каменем освіти є навчання, яке відбувається в процесі соціалізації. Його відмінність від процесів спонтанного навчання – в цілеспрямованому та прискореному розвитку тих чи інших здібностей людини завдяки

педагогічно організованій передачі накопичених людством здобутків культури, тобто правил поведінки, мислення, знань та технологій (способів та інструментів діяльності), від покоління до покоління. Освіта служить інтересам особистості та суспільства, одночасно зберігаючи культуру та розвиваючи здібності нових поколінь до її удосконалення» [16].

Термін «дистанційне викладання» широко використовується Відкритим університетом Великобританії. При цьому дистанційне викладання – лише половина усього процесу: до дистанційного викладання слід додати дистанційне навчання. Тож найбільш відповідний термін для обох процесів – «дистанційна освіта».

Таким чином, дистанційне навчання є підсурядною складовою дистанційної освіти, або ж можемо стверджувати, що дистанційна освіта реалізується через систему дистанційного навчання засобами інформаційних та Інтернет-технологій.

Непорозуміння викликають при використанні термінів «дистанційна освіта» та «дистантна освіта». Вони є буквальним перекладом слів «distance» та «distant», що є рівнозначними, хоча на практиці частіше використовують термін «дистанційна освіта».

Близькими, але не тотожними, до поняття «дистанційна освіта» є поняття «відкрита освіта», «незалежна освіта» тощо.

Відкрита освіта розглядається як цілеспрямована, контрольована, інтенсивна самостійна робота учнів, які можуть вчитися в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, маючи при собі комплект спеціальних засобів навчання і погоджену можливість контакту з викладачем, а також контактів між собою. Метою відкритої освіти є підготовка учнів до повноцінної і ефективної участі у громадській та професійній діяльності в умовах інформаційного та телекомунікаційного суспільства. (Овчарук О. В. Концептуальні підходи до застосування технологій відкритої освіти та дистанційного навчання). «Відкрита освіта» є збиральним терміном для опису інституційної практики і програмних ініціатив, які суттєво розширюють можливості доступу до навчальних ресурсів у порівнянні з традиційною системою освіти. Термін «відкритий» стосується в першу чергу усунення бар'єрів, які перешкоджають отриманню доступу до якісної освіти та заохочують до цілеспрямованої самоосвітньої діяльності поза межами закладу освіти [6].

Відкрита освіта – це філософія, в основі якої лежить розширення доступності освіти та особистого вибору у навчанні, в той час, як дистанційна освіта зв'язана швидше зі способами передачі знань. Дійсно, методами дистанційної освіти можна досягти більшої доступності та гнучкості. Обидві концепції, дистанційна освіта та відкрита освіта, розвинулися з єдиного поняття «незалежна освіта», запропонованого Ведемейером (Wedemeyer). Зазначимо також, що саме Ведемейер був головним ініціатором створення першого Відкритого університету у Великобританії у 1969 році.

Незалежна освіта – це така форма навчального процесу, в рамках якого викладачі та учні здійснюють притаманну їм діяльність по викладанню/навчанню, будучи розділеними географічними та часовими факторами, втім, зберігаючи спілкування різними способами з метою звільнення очних учнів від перебування в аудиторії або від схем навчання, які їм не підходять; з метою надання заочним учням можливості продовжувати навчання в зручному для них середовищі, а також для формування в усіх учнів навичок самоосвіти, яка є ознакою зрілості, характерної для освіченої людини [4]

У американських педагогічних джерелах поширений термін «незалежна (самостійна) освіта». Втім, є важлива відмінність понять «дистанційна освіта» та «незалежна освіта». Метою дистанційної освіти не є обов'язково незалежність, але, як зауважив Джон Даніел – ідеалом дистанційної освіти є «взаємодія та незалежність: правильно складена комбінація» [2]

В Європі використання терміну «дистанційна освіта» можна порівняти з використанням терміну «незалежна освіта» в Сполучених Штатах Америки. Даний термін використовується так само широко в якості універсального терміну, що включає в себе заочне навчання, відкрите навчання, викладання по радіо та телебаченню – усю навчально-викладацьку діяльність, яка не є очною.

Основні елементи дистанційної освіти:

- розділення викладача та того, хто навчається, у просторі та часі, що є найважливішою відмінністю дистанційної освіти від очного навчання;
- участь у навчальному процесі навчального закладу, що відрізняє дистанційне навчання від індивідуального навчання;
- використання технічних засобів для взаємодії викладача та учня та для подання навчального матеріалу;
- забезпечення двостороннього зв'язку таким чином, щоб учень міг скористатися його перевагами, за потреби, ініціюючи спілкування з викладачем;
- участь у технологічній формі навчання, яка забезпечить радикальне відділення дистанційної освіти від інших форм навчання.

Зауважимо, що у визначеннях поняття «дистанційна освіта» вчені роблять акценти і на технічних особливостях здійснення, і розглядають дистанційну освіту як дидактичну систему.

Таким чином, можемо стверджувати, що дистанційне навчання має такі самий компонентний склад, що й будь яка інша система навчання: мету, визначену соціальним замовленням; зміст, який зумовлено діючими програмами для конкретного типу навчального закладу; методи, організаційні форми, засоби навчання тощо. Понятійно-категоріальний апарат дистанційної освіти слід розглядати через призми історичного підходу, оскільки ця освітня інновація розвивалася разом з розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій і є логічним продовженням впровадження ІКТ у навчальний процес середньої загальноосвітньої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Honeyman M; Miller G (December 1993). «Agriculture distance education: A valid alternative for higher education?». Proceedings of the 20th Annual National Agricultural Education Research Meeting: 67–73.
2. John Daniel, Asha Kanwar, and Stamenka Uvalić-Trumbić. Human Development for Innovation: Changing the Profile of Global Higher Education. 2007
3. Keegan, D. J. (1980). On Defining Distance Education. *Distance Education*, 1(1), p. 13–26.
4. Moore, 1996 Moore, Michael G.; Greg Kearsley (2005). *Distance Education: A Systems View* (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth. ISBN 0-534-50688-7.
5. Moore M. G., M. M. Thompson. (1991). The effects of distance learning: A summary of literature. ACSDE Research Monograph No. 2. University Park, PA: American Center for the Study of Distance Education, The Pennsylvania State University.
6. Андреев А. А., Солдаткин В. И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. – М. : Издательство МЭСИ, 1999. – 196 с.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. / Семен Устимович Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
8. Дистанционное обучение [Текст] : учеб. пособие для студ. пед. вузов / ред. Е. С. Полат. – М. : Владос, 1998. – 192 с.
9. Наказ Міністерства освіти України № 466 від 25.04.2013 «Про затвердження положення про дистанційне навчання» [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>
10. Наказ Міністерства освіти та науки від 21 січня 2004 року № 40 «Про затвердження «Положення про дистанційну освіту» <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04>
11. Енциклопедія освіти. / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
12. Лукашенко М. А. Открытое образование: понятие, цели, экономические предпосылки становления / М.А. Лукашенко // Информатика и образование. – 2002. – N 9. – С. 109–112.
13. Овчарук О. В. Концептуальні підходи до застосування технологій відкритої освіти та дистанційного навчання
14. Педагогический энциклопедический словарь – «Большая Российская энциклопедия» – М., 2002 – с. 172.
15. Подласый И. П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов: учеб. пособие для вузов / И. П. Подласый. – М. : ВЛАДОС-пресс, 2004. – 365 с.
16. Полат Е. С., Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева; Под ред. Е. С. Полат. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 416 с.